

Польщак А. Л.

ПРЕРАФАЕЛІТИ ТА ЛІТЕРАТУРНЕ ХРИСТИЯНСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Статтю присвячено дослідженню загальних тенденцій християнського та католицького мистецького відродження у Великій Британії. Цей рух вписується у ширший контекст християнського мистецького відродження, яке стало вагомим явищем у всіх західних літературах і культурах (Франсуа Моріак, Жорж Бернанос, Жюльєн Грін, Поль Клодель, Шарль Пегі, Гертруда фон Ле Форт, Генріх Белль, Сігрід Унсет, Грація Деледда, Раміро де Маесту, Хосе Бергамін, Мігель Унамуно, Моріс Дені, Поль Гоген, Жорж Руо, Франсуа Пуленк, Артюр Онеггер, Олів'є Мессіан тощо). Те, що об'єднує в один мистецький рух літературу й образотворче мистецтво, яке має риси християнського та католицького відродження в Англії, – прагнення повернення до культурного та релігійного коріння Європи. У художників це особливо проявилось в осучасненні тематики, яка органічно охопила християнські мотиви: вони майстерно і з натхненням переклали біблійські сюжети на сучасну проблематику, яка, водночас, є вічною. Вагомим для письменників і художників цього напрямку є повернення актуальності євангельського послання для сучасників, що виявляється у змісті художніх творів, образів і структурних елементів.

Ключові слова: прерафаеліти, літературне християнське відродження, Велика Британія, Гілберт Кійт Честертон, Івлін Во, Вільям Голман Гант, Данте Габрієль Росетті.

Англійське літературне «католицьке відродження» вписується у ширший контекст християнського відродження, яке було вагомим явищем у всіх західних культурах і літературах. Наприклад, у французькій літературі цей феномен виявився у творчості Франсуа Моріака, Жоржа Бернаноса, Жюльєна Гріна, Поля Клоделя, Шарля Пегі. У німецькій літературі це знайшло своє вираження в доробку Гертруди фон Ле Форт, Генріха Белля, у норвезькій – Сігрід Унсет, в італійській – Грації Деледди. Феномен літературного «католицького відродження» також можна прослідкувати в іспанській літературі, наприклад у творчості Раміро де Маесту, Хосе Бергаміна, Мігеля Унамуно. «Католицьке відродження» у французькому образотворчому мистецтві проявилось у творчості Моріса Дені, Поля Гогена, Жоржа Руо, у музиці – у Франсуа Пуленка, Артюра Онеггера, Олів'є Мессіана.

Англійське християнське та католицьке мистецьке відродження як важливе явище у духовно-му житті суспільства було зумовлене кризою, що поширилася після періоду позитивізму. Говорячи про це явище, слід окреслити певні процеси, які відбувалися в культурі та літературі, які можна означити як естетизацію релігії [5]. Сутність естетизації релігії полягає у зближенні релігії та мистецтва, у тому, щоб відкрити красу в різних контекстах і в різний спосіб у релігії через засоби

мистецькі (зокрема, Ф. Зелінський пов'язує естетизацію релігії з тим, що Бог являє Себе у красі, – Одкровенням Бога у красі [1, с. 316]). Близькою до такого визначення є думка Р. Шатобріана, який стверджує, що естетичний вимір містить у собі замилювання красою і гармонією природи, що є переконливим доказом існування Бога [4, с. 138]. Естетизація релігії у мистецтві може виявлятися навіть у певній ідеалізації, що назагал характерне для процесу естетизації цього культурного і мистецького періоду, на протипагу чому у ХХ столітті, коли під естетизацію підпало чи не все, стало важко говорити про ідеалізацію [2, с. 88]. Природним і логічним є також те, що процеси естетизації релігії, як і католицьке чи, ширше, християнське відродження, відбувалися не лише в Англії, а й в інших країнах.

Причиною процесів естетизації релігії, а саме християнства, була реакція на культурні та соціальні процеси (поширення деїзму, а згодом атеїзму та культу розуму, секуляризація). Важливо зауважити, що митці, які обстоювали важливість християнських засад, не відкидали розум як такий, як одну із важливих влад людини, а протистояли зловживанням, що виявлялися у просвітницькому культі розуму, який пов'язують із атеїзмом.

У британській англійській літературі феномен католицького, чи близького до нього християнського, відродження виявився у творчості

І. Во, Грема Гріна, Мюріел Спарк, Г. К. Честертон, Клайва Стейплза Льюїса. Тенденції християнського відродження позначились на розвитку й інших видів мистецтв, зокрема образотворчого мистецтва того часу. При цьому, аналізуючи твори мистецтва, важливо брати до уваги вибір митцем «форми» у широкому значенні цього слова й тематики. У мистецтві Великої Британії цього періоду простежується тенденція, яка полягає у зверненні художників до осмислення світу та людини, яке передбачає органічне задіяння інтересу до християнства [6]. Це виявляється у нових підходах до розвитку священної теми, яка природно охоплює біблійну тематику та церковні традиції.

Для аргументованого дослідження розвитку мистецтва у руслі християнського відродження в Англії звернімося до розвідки Світлани Маценки [3], яка обґрунтовує принципи проведення міжмистецького зіставлення творів літературних, образотворчого мистецтва та музичних, заважаючи важливість для здійснення такого порівняння в інтердисциплінарному полі комплексності та системності. Відповідно до цих принципів, дослідниця підкреслює, що дізнаватися потрібно не про матеріал мистецького твору і не про незалежний від цього матеріалу зміст, а про структуру. Саме вона конститує себе як величина ментальна, що задіяна у процесі сприйняття, спрямованого на даності матеріалу. Тому зіставляти як міжмистецькі можна лише співвідношення, які абстрагуються від пов'язаних із матеріалом складових та їхнього сприйняття органами чуттів, похідними від яких є образи, змісти художніх творів, структурні елементи, естетичні категорії. У цій розвідці ми передусім звернемося до змісту художніх творів, їхніх образів та структурних елементів.

В образотворчому мистецтві Великої Британії християнське відродження XIX–XX століття знайшло відлуння у творчості прерафаелітів. Треба нагадати, що прерафаеліти, творчість яких відносять до періоду 1848–1853 рр., являли собою об'єднання молодих англійських художників. Їх характеризувало передусім те, що вони не були вдоволені станом занепаду англійського живопису того часу. Тому їхньою метою стало підвищити значущість образотворчого мистецтва через повернення до мистецтва доби XV століття. Ці молоді митці також прагнули відродити щирість раннього італійського мистецтва до доби Рафаеля і Високого Відродження. Тож вони звернули свої думки до стилістики епохи Раннього Відродження і Пізнього Середньовіччя, яка увібрала в себе і здобут-

ки англійського живопису. Це також мало на увазі протидію панівному на той час академізму у мистецтві, і ширше – суспільному ладу своєї епохи. До прерафаелітів відносять В. Г. Ганта, Джона Еверетта Мілле, Д. Г. Росетті, Медокса Брауна, Едварда Берн-Джонса, Вільяма Морріса, Артура Г'юза, Вольтера Крейна, Джона Вільяма Вотергауса. Вони писали на релігійні, літературні, історичні теми, а, відтворюючи сцени тогочасного побуту, намагалися дати моральний коментар щодо тих відносин, які бачили у суспільстві. Хоча більшість прерафаелітів відійшли від тематики християнства і натхнення ним, проте, все ж, деякі їхні роботи стали важливим етапом у тому русі, який був пов'язаний із захопленням митців духом християнства. До речі, багато з них також були плідними письменниками, наприклад Д. Г. Росетті, В. Морріс.

У контексті нашого дослідження особливу увагу звернемо на В. Г. Ганта, Д. Е. Мілле та Д. Г. Росетті.

В. Г. Гант (William Holman Hunt; 1827–1910) був одним із засновників Братства прерафаелітів. Під час студіювання у Королівській академії мистецтв він познайомився там із Д. Е. Мілле та Д. Г. Росетті, із якими і заснував «Братство прерафаелітів».

Спочатку В. Г. Гант не тішився особливою популярністю, яку нарешті здобув завдяки картині «Світло світу», написаній після двох років перебування на Сході (1854–1855). Цей твір став одним із найвідоміших, водночас порушивши гарячі суперечки в художній критиці. Іншою особливістю цього митця є те, що він був єдиним, хто до кінця залишався вірним художній теорії Братства прерафаелітів, зберігши їхні ідеали до смерті. Внесок В. Г. Ганта також становлять автобіографії «Прерафаелітизм» і «Братство прерафаелітів», які залишили точні дані про походження, ідеї Братства та його членів.

Згаданий твір «Світло світу» характерний для мистецтва, яке розвивалося в контексті тенденцій, пов'язаних із християнським відродженням. На картині зображено Ісуса Христа, який із ліхтарем стоїть біля зачинених дверей, у яких немає ручки, щоб їх відкрити назовні. До того ж вхід у помешкання, що є уособленням людської душі, заріс бур'яном. Твір насичений численними образами-символами, пов'язаними, зокрема, зі специфікою оздоблення ліхтаря. Наприклад, особливі отвори у ньому символізують інші релігії, що також є відображенням різних шляхів до Бога. Картина ілюструє рядок із «Об'явлення Йоана Богослова»: «Ось стою при дверях і чекаю. Якщо хтось почує голос мій і двері відкриє, ввій-

ду до нього і буду з ним вечеряти, а він зі мною» (Одр. 3, 20). Назву картини також взято з Євангелія: «Я є світло світу» (Йо. 8, 12). До слова, щоб відобразити правильно світлові ефекти, художник побудував халабудку у сільській місцевості та вночі з допомогою свого колеги, який присвічував йому ліхтарем, намагався якнайточніше відтворити особливості освітлення.

Спочатку картину зустріли досить прохолодно, однак на її захист став знаменитий мистецтвознавець Джон Рескін у статті «Таймс», де пояснив її символістський зміст. В одному із своїх листів 1854 р. цей критик назвав твір одним із найпрекрасніших полотен на релігійну тему усіх часів. Згодом у всій Англії почали розповсюджувати листівки та гравюри з репродукціями цієї картини. «Світоч світу» було визнано одним із знакових і найбільш сильних образів вікторіанських часів. Після успішного експонування у найбільших містах Великої Британії, Америки, Канади, Австралії полотно вивісили у соборі Святого Павла у Лондоні. У листі до свого друга Вільяма Белла Скотта В. Г. Гант писав, що ця картина була не просто вдалою знахідкою, а ніби виникла в художникові, якого вело Провидіння. Варіації на тему картини поширились також незалежно від конфесійності (традиційно В. Г. Ганта відносять до євангелістів), і їх передрук досі має значний успіх.

Інші картини В. Г. Ганта, наприклад «Англійська родина, навернена в християнство, захищає проповідника цієї релігії від переслідування друїдів» (вперше було виставлено в Королівській академії мистецтв у 1850 р.) зображує родину давніх британців, яка переховує християнського місіонера. У щілинах хатини на задньому плані видно кам'яні кола, які є символами язичництва. Християнську символіку представляє хрест на стіні хатини. Важливо підкреслити особливості картини, які зазнали критики і які, водночас, можуть дещо нам сказати про наміри художника. Наприклад, зображення друїда у творі ймовірно відсилає нас до часу римського завоювання Британії в середині I століття. Це дуже ранній період для місіонерства, тому сама ідея присутності християнських місіонерів у Британії є сумнівною. Можливо, автор прагнув не стільки досягти реалістичності, скільки підкреслити важливість християнства для рідної для митців культури. Інший штрих: одяг персонажів є характерним для пізнішого історичного періоду. Попри все, зокрема скритиковану дивну композицію та спотворені пози фігур, В. Г. Гант вважав цю картину одним із своїх найкращих творів, про що він писав у 1872 р. у листі до Едварда Ліра.

Ще одна знакова картина В. Г. Ганта – «Збуджений сором» (1853). Твір відображає переломний у житті людини момент: молода жінка (з контексту зрозуміло, що вона коханка) у якийсь момент починає розуміти моральну невідповідність своєї поведінки.

Інше цікаве полотно прерафаелітів на тему, яка стосується нашого дослідження, – твір Д. Е. Мілле «Христос у батьківському домі» (1850). Картину критикували через надмірний натуралізм: м'язисті засмагли руки Йосипа з набряклими венами, босі й не дуже чисті ноги маленького Ісуса, старечі руки святої Ганни. Таке зображення сприймали як блюзнірство, оскільки останні 300 років художники, йдучи за високими зразками італійського Відродження, використовували бездоганний канон, який був постійним наслідуванням без власного оригінального змістового наповнення. Цей канон передбачав класичну композицію і нейтральні пласкі образи. Тому, як противага такій традиції, моделями для В. Г. Ганта, Д. І. Росетті, Д. Е. Мілле були їхні батьки, брати, сестри, домашні слуги та служниці, повії, продавчині та кравці. Зрештою вони почали зображувати не варіації на теми великих попередників, а живих людей. Наприклад, Д. І. Росетті писав Діву Марію у «Благовісті» зі своєї сестри Христини. Д. Е. Мілле для картини «Христос у батьківському домі» позували батько, двоюрідний брат, невістка, сусід-тесяляр. В. Г. Ганту довелось поїхати в Палестину, щоб віднайти справжній місцевий типаж зовнішності для картини «Знайдення Спасителя у храмі». Прерафаеліти прагнули досягти майже фотографічної точності окремих елементів у зображенні своїх персонажів, використовували чисті природні кольори. Заради цього вони працювали над однією картиною по 18 годин на добу протягом пів року. Їхня увага зверталася до біблейських і середньовічних часів, однак їхньою метою було представити героїв і події так, як вони могли б виглядати насправді.

Інший важливий митець у контексті цього дослідження – Д. І. Росетті (до слова, він був хрещений і сповідував англіканство, а його батько, принаймні до народження Д. І. Росетті, був римо-католиком). Майбутній художник здобув освіту вдома й часто читав Біблію. Для нашої розвідки важливі його ранні твори, які характеризуються визначеністю манери та більше, ніж інші роботи художників-прерафаелітів, нагадують живопис італійського кватроченто, що був зразком для молодих художників Братства і яким вони так захоплювались. Це – «Знайдена», «Благовіщення», «Юність Марії», «Ось я, слугиня господня», картини на сюжети про Святий Грааль.

Один із творів, який свідчить про своєрідний підхід Д. І. Росетті до трактування традиційних біблійних сюжетів, – «Ось я, слугиня Господня». Марію зображено на ліжку, у довгій нічній сорочці. Вона схожа на наречену, яку розбудив ангел, появу котрого зазвичай зображували у той момент, коли Марія молилася.

Для порівняння звернімося до літературних творів. Наприклад, Джон Рональд Толкін писав про нагальність вічних проблем добра і зла, які, по суті, є тими самими і у вигаданій казковій країні, і у сучасному і йому, і нам суспільстві (можна провести паралель із гантівським «Збудженим соромом», де є елемент усвідомлення та розмежування добра і зла). У символічних романах Гілберта Кіта Честертона йдеться про вічні проблеми свободи, її правильного розуміння, необхідності розумного порядку як протилежності хаосу (приміром, «Людина, яка була Четвергом»). Подібні опозиційні елементи порядку і хаосу можна виокремити у «Чорній мадонні» М. Спарк: подружжя, яке вимолює дитину, відмовляється від випрошеного у Мадонни подарунку через колір шкіри немовляти. Існує ніби хаос, адже у білого подружжя може народитися чорношкіра дитина, і, водночас, упорядкування: бабуся героїні, здається, добряче погуляла колись у порту з чорношкірими. На полотні «Благовіщення» Д. І. Росетті є натяки щодо протиставлення хаосу і впорядкованості: у незайманій дівчини з'явилася дитина, і це пояснюється та впорядковується через божественну інтервенцію. Твори К. С. Льюїса алегорично знову звертаються до питань пошуку й існування істини (підтекст пошуку істини – у «Збудженому соромі», наприклад, як паралель).

Говорячи про зміст художніх творів, треба особливу увагу звернути на такий важливий компонент, як шанування свободи людини. В образотворчому мистецтві ми бачили це на полотні «Світло світу» В. Г. Ганта: Христос стоїть, чекаючи, біля зачинених дверей душі людини, шануючи її свободу щодо того, щоб відкрити двері. У Д. Р. Толкіна у «Володарі перстня» гобіт Фродо має свободу вибору: виконувати свою місію знищення перстня або залишити цю владу – надзвичайну владу – собі. Важливим є й інший структурний елемент цього твору – певна інтервенція добра, божественного у долю героя. Фродо вдається знищити перстень, який уже майже заволодів його прагненнями, завдяки тому, що його палець відкушує створіння, яке викликає відразу, і душею якого вже давно заволодів перстень, – «його втіха». Подібний мотив утілення божественного бачимо також у полотнах на тему Благовіщення у Д. І. Росетті.

Інший вагомий елемент – здатність людини до шляхетних вчинків. У художників він представлений у, знов-таки, «Збудженому соромі». У письменників можемо його прослідкувати, скажімо, у трилогії І. Во «Офіцери і джентльмени». Головний герой цього твору Гай Краучбек всиновлює дитину своєї дружини від іншого чоловіка, а матір'ю цій дитині стає його нова дружина.

Зауважимо ще один вагомий для нашого аналізу аспект. Світло як нескінченна творчість, креативність, здатність створювати щось із нічого, перетворювати зло на добре, прояснювати темні має вияв у літературі цього напрямку, наприклад, у Г. К. Честертоні. У «Людині, яка була Четвергом» вражає потужна імпозантна фігура головного анархіста, який зрештою виявляється начальником поліції і, водночас, Творцем, що шукає блага для людини, здатен провести людину до мети її кривими стежками.

Що ж до образотворчого мистецтва, то бачимо втілення цього елемента у Д. Е. Мілле, у творі «Христос у батьківському домі». Тесля відповідно до трактувань «Святого письма» та біблійної традиції також є каменярем, будівничим, який зводить не лише будинки, місця, де людина може прихилити голову і почуватися безпечно, а й увесь світ.

Людина у творах І. Гріна поєднує у собі неймовірну слабкість, вразливість, схильність до злого та помилок із величчю, сміливістю, готовністю до того, щоб змінювати своє життя і ризикувати ним. Головний герой «Суті справи», який причащався у стані несповіданого гріха, вчинив самогубство і, водночас, по-своєму виявляв доброту, любов до ближніх, розуміння іншої людини. А питущого падре із «Сили і слави», якийдесь виявив слабкість, неодноразово послизнувся і має нешлюбну дитину, можна порівняти із героїнею картини В. Г. Ганта «Збуджений сором».

Літературу і образотворче мистецтво, яке має риси християнського відродження в Англії, об'єднує прагнення повернутися до коріння. У художників це особливо виявилось у намаганні осучаснити тематику, яка пов'язана з християнськими мотивами. Вони переносили вічні біблейські сюжети на сучасну проблематику, як-от Росетті на картині «Знайдена», де зображено молоду жінку, яка вимушена була займатися проституцією.

Важливим і для письменників, і для художників було донесення актуальності євангельського послання до сучасників. Зміст таких художніх творів, як і відповідні образи та структурні елементи, мають стати предметом міжмистецьких досліджень.

Список літератури

1. Зелінський Ф. Древнегреческая религия. Религия эллинизма. Москва : Юрайт, 2017. 320 с.
2. Карловас О. А. Феномен естетизації у формуванні нових духовних цінностей. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. № 3 (84).
3. Маценка С. Методологічні проблеми міжмистецького порівняння. *Султанівські читання*. 2016. Вип. V. С. 7–19.
4. Наливайко Д. С., Шахова К. О. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму : підручник. Київ : Заповіт, 1997. 464 с.
5. Тарасюк Я. Еволюція французького католицького роману та творчість Ф. Моріака. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. 2014. № 20. С. 80–84.
6. Glicksberg C. Graham Greene: Catholicism in Fiction. *Criticism*. 1959. No. 1 (4). Pp. 339–353. URL: <http://www.jstor.org/stable/23090935>.

References

- Glicksberg, C. (1959). Graham Greene: Catholicism in Fiction. *Criticism*, 1 (4), 339–353. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/23090935>.
- Karlovas, O. A. (2018). Fenomen estetizatsii u formuvanni novykh dukhovnykh tsinnosti. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 3 (84) [in Ukrainian].
- Matsenka, S. (2016). Metodolohichni problemy mizhmystetskooho porivniannia. *Sultanivski chytannia*, V, 7–19 [in Ukrainian].
- Nalyvaiko, D. S., & Shakhova, K. O. (1997). *Zarubizhna literatura XIX storichchia. Doba romantyzmu*. Kyiv: Zapovit [in Ukrainian].
- Tarasiuk, Ya. (2014). Evoliutsiia frantsuzkoho katolytskoho romanu ta tvorchist F. Moriaka. *Literaturoznavchi obrii. Pratsi molodykh uchenykh*, 20, 80–84 [in Ukrainian].
- Zelinskij, F. (2017). *Drevnegrecheskaja religija. Religija jellinizma*. Moskva: Jurajt [in Russian].

A. Polishchak

PRERAPHAELITES AND CHRISTIAN LITERATURE RENEWAL IN GREAT BRITAIN

The article considers about the general tendencies of Christian and Catholic art renewal in Great Britain. This movement is the part of the wider one i.e. Christian art renewal, which is the important phenomenon in all western literatures and cultures (Francois Mauriac, Georges Bernanos, Julien Green, Paul Claudel, Charles Péguy, Gertrud von Le Fort, Heinrich Boll, Sigrid Undset, Graciya Deledda, Ramiro de Maeztu, Hose Bergamin, Miguel Unamuno, Maurice Denis, Paul Gauguin, Georges Rouault, Francis Jean Marcel Poulenc, Arthur Honegger, Olivier Messiaen, etc.) English Christian and Catholic Renewal were caused by the deep crisis, which found its place after the period of positivism. In British literature the phenomenon of Christian renewal manifested itself in the creative work of Evelyn Arthur St. John Waugh, Muriel Spark, Gilbert Keith Chesterton, Graham Green, Clive Staples Lewis and others. Tendencies of Christian renewal also appeared in the other kinds of art. In the painting of Great Britain of the period these tendencies display themselves in the intention of the painters to find the sense of the life, which in the same time also include the interest in Christianity. It made itself apparent in new approaches to sacred matters, which include Bible themes as well as Church tradition. In the fine art of Great Britain Christian renewal echoed in the works of Pre-Raphaelites (William Holman Hunt, John Everett Millais, Dante Gabriel Rosetti, Madox Brown, Edward Berne-Jones, William Morris, Arthur Hughes, Walter Crane, and John William Waterhouse. Strong will to return to the cultural and religious roots of Europe is the core of this art movement of Christian and Catholic renewal in Britain. Revision of “Good News Bible” message actuality for their contemporaries, which is manifested in the sense of the works, images and structural elements, is the important task and inspiration for painters and writers of this style.

Keywords: Pre-Raphaelites, Christian Literary renewal, Great Britain, Gilbert Keith Chesterton, Evelyn Arthur St. John Waugh, William Holman Hunt, Dante Gabriel Rosetti.

Матеріал надійшов 09.06.2021